

Teritorialne identitete v nastajajoči svetovni družbi

Splošna izhodišča

Knjiga¹ se osredotoča na spremembe v teritorialni organiziranosti družbe v kontekstu nastajajoče globalne civilizacije. Loteva se ene izmed najbolj izzivalnih in protislovnih tem tako v družbeni teoriji kot v zvezi z alternativami politike med prehodom od moderne k postmoderni družbi. Gre za spremembe, ki jih je odločilno zaznamovala »komunikacijska revolucija«, opisujejo pa jih na različne načine: kot »krčenje prostora«, »časovno-prostorsko zgostitev« ali kot prehod od »prostora krajev« k »prostoru tokov«.² V takšnem kontekstu in ob upoštevanju »procesa krčenja blazine prostora in časa, ki je prej ločevala kulture in družbe« (Ploman, 1984), bomo poskušali opredeliti implikacije za teritorialno – družbeno in politično – organiziranost, ki smo jo podedovali od (pred)industrijske dobe.

Iz takšne perspektive bi našli v družboslovni literaturi nekaj avtorjev, ki optimistično označujejo prihodnost s pojmom »svet brez meja«³ (Brown, 1973) in s tem opozarjajo na napredek pri premagovanju prostora kot ovire. Z vedno večjim pretokom ljudi, blaga in idej pa postaja očitno, da je ta emancipacijska perspektiva le ena stran medalje. Ti pretoki, še zlasti če so neuravnoteženi in enosmerni, se pojavljajo tudi kot *vdori* (glej kasneje pri Algerju), ki lahko začnejo ogroziti avtonomijo in identiteto prizadetih teritorialnih enot.

Ovire in meje tako pokažejo svojo protislovno naravo: odprava meje pomeni hkrati odpravo zaščite in torej večjo ranljivost same skupine (oziroma posameznika). S tem vstopi v družboslovje in v razglabljanja o politiki še ena perspektiva: »S skorajda *grozljivo hitrostjo* se pomikamo proti *poenotenemu svetovnemu sistemu* in morda bo eno najpomembnejših vprašanj, pred katera bo postavljeno človeštvo v naslednjih 100 letih . . . , kako ohraniti različnosti . . . « (Boulding, 1985).

Tradicionalne teritorialne identitete, utemeljene na *prostorski neprekinjenosti* (kontigviteti), *homogenosti* in jasno (fizično in družbeno) razpoznavnih *mejah*, so zdaj ogrožene v vseh pogledih. Ali to pomeni, da se bližamo koncu teritorialnih identitet kot takih, ali pa je to bolj vprašanje njihove preobrazbe in (re)konstrukcije?

Z zatonom ekskluzivistične narave teritorialnih enot in s trendom k *univerzalni prisotnosti* (ubikviteti) prihaja do preobrazbe – ki bi jo lahko metaforično označili kot prehod od *identitete kot otoka* k *identiteti kot križišču*.⁴ Vedno manj je verjetno, da bi teritorialna enota lahko še naprej *ohranjala* svojo različnost na podlagi frontalne ločenosti (»disociacije« oziroma »razveze«), medtem ko je vse večja

* Dr. Zdravko Mlinar, redni profesor na FDV.

¹ Tu objavljamo prirejeno uvodno poglavje knjige *Globalizacija in teritorialne identitete*, ki bo izšla v angleščini; to besedilo se osredotoča na temeljne skupne razsežnosti tematike kot tudi na pregled prispevkov soavtorjev (naslovi njihovih prispevkov so navedeni v pregledu literature).

² S perspektive razvojne logike družbenih sistemov bi lahko te spremembe še bolj splošno opredelili kot prehod od »interakcijskih sistemov« k »transakcijskim sistemom« (Teune, Mlinar, 1978).

³ Vsi poudarki, razen če je drugače rečeno, so avtorjevi.

⁴ Thomas uporablja podobne izraze – »kulturni otoki« in »kulturna križišča« – v svoji razpravi o vlogi medijev pri preživetju kultur (citalca C. Williams). Podobno interpretacijo je predstavil G. Simmel (1964): individualizacija v »reži skupinskih pripadnosti«.

verjetnost, da se bo posebna identiteta *oblikovala* kot edinstveno križišče v preto-ku ljudi, blaga in idej.

Identiteta kot otok postaja tem bolj značilna, čim bolj je ločena od preostalega sveta (za Italijane pravijo, da jih brez Alp ne bi bilo). Prihodnost (teritorialne) različnosti pa – vsaj v prvi vrsti – ni v frontalni ločenosti, ampak v selektivnem združevanju. Samo v tem smislu lahko razumemo trend proti vse bolj fleksibilnim, raznovrstnim, individualiziranim in (re)konstruiranim teritorialnim identitetam v kontekstu lahko dostopne raznovrstnosti vsega sveta. Bolj ko so značilnosti, ki si jih enota (posameznik ali teritorialna skupnost) pridobi, različne, večja je verjetnost, da jih bo kombiniral(a) na edinstven način. Enote postajajo tako po svojih posameznih sestavinah bolj podobne vse večjemu številu drugih enot. Vendar pa se zaradi kombinacije teh značilnosti medsebojno razlikujejo.

Znotraj obrisov te splošne interpretacije bomo poskušali najti rešitev nasprotja med globalizacijo kot homogenizacijo in/ali globalizacijo kot diverzifikacijo. Po eni strani vidimo mnoge interpretacije sedanjih sprememb kot splošen trend proti svetovni homogenosti, kar pomeni, da ni več mesta za teritorialno različnost in teritorialne identitete. Po drugi strani pa je tudi veliko argumentov v prid povsem nasprotnega sklepa. Prvo razlago sta dobro izrazila Levitt in Smith. Levitt (1983) trdi: »Vseposod in v vseh pogledih se zdaj svet dviguje na skupni imenovalec svetovnega standarda.«⁵ Podobno trdi tudi Smith (1990), da »nastajajoča globalna kultura ni vezana na kraj ali obdobje. Je brez konteksta, resnična zmes različnih sestavin, privlečenih od vseposod in nikoder, ki se prenašajo z modernimi kočijami globalnih telekomunikacijskih sistemov.«

Po drugi strani pa drugi avtorji trdijo, da so še zmeraj pomembne lokalne, regionalne ali nacionalne razlike, ter opozarjajo na potrebo po ponovni oživitvi teritorialnih identitet. Tako je Agnew (1987) oporekal teorijam modernizacije, ki predstavljajo trend od različnosti in partikularnosti (»da ne rečemo barbarstva«) k homogenosti. Po njegovem mnenju »celo v svetu, ki mu vlada globalna delitev dela, kraj ohranja svoj pomen . . . Skupne izkušnje, ki jih povzročajo sile ‚nacionalizacije‘ in ‚globalizacije‘, še zmeraj posredujejo lokalne sile« (prav tam).

Podobno bi lahko pregledali tudi veliko število različnih interpretacij sedanjih sprememb na lokalni, regionalni in nacionalni ravni. Največkrat jih najdemo v »miroljubnem sožitju«, na primer tiste o »propadanju lokalne skupnosti« in »obnovljenem lokalizmu«; ali »propad regionalnih kultur« in »oživljanje regionalizma«; »izguba (preživetost) nacionalne avtonomije« in njen nadaljnji pomen oziroma njena ponovna vzpostavitev itd. Takšno stanje je jasen pokazatelj potrebe po celovitejši teoretični interpretaciji, ki bi omogočala upoštevanje protislovne narave osnovne dinamike prestrukturiranja in destrukcije teritorialne družbene organizacije. Ta knjiga naj bi naredila še en korak v to smer.

Čeprav so vprašanja, ki jih obravnavajo pisci prispevkov za to knjigo, zelo zapletena, pa vendarle lahko razpoznamo nekaj glavnih poudarkov. V tem besedilu jih predstavljam kot *naslednje tematske sklope*:

1. Prvič, konceptualizacije najširšega teoretičnega okvira so nakazane kot: enotnost nasprotij – individualizacije in globalizacije (Mlinar), kot napetost med

⁵ Nadaljuje takole: »Vseposod postaja vse bolj podobno vsemu drugemu, ko se preferenčna struktura sveta stiska v homogenizirano podobnost . . . Tiste razlike, ki pa le ostanejo, so sledi otrdele podedovane preteklosti glede na kulturne preference, nacionalne okuse in standarde« (prav tam).

soodvisnostjo in suverenostjo ter »večsmerne spremembe« (DiMuccio in Rose-nau), kot razmerje med globalizmom in lokalizmom (Strassoldo) oziroma kot univerzalizem in partikularizem (Larochelle).

2. Spremembe v zvezi s teritorialno podlago identitete zajemajo: proces deterritorializacije (Mlinar), spreminjajoče se funkcije teritorija (Larochelle in drugi) oziroma konkretne primere nastajanja (Strassoldo) ali erozije (Williams) regionalnih identitet.

3. Tretja tema zadeva razmerja med različnimi ravnmi s poudarkom na »lokalnih odzivih na globalne vdore« (Alger) kot tudi na nekaterih splošnejših vprašanjih o »zero sum« ali »positive sum« naravi teh razmerij (Teune), eroziji teritorialne hierarhije (Mlinar itd.).

4. Dva avtorja (Poche, Larochelle) opozarjata na različno naravo politično-ekonomske integracije in družbene identifikacije. To je kritika »mehanske koncepcije« globalnosti.

5. Peti – v tem uvodnem pregledu nakazani – kompleks obravnava preobrazbo iz danih v (re)konstruirane identitete in nekatere empirične pojavne oblike te preobrazbe, kot na primer »novi lokalizem« (Teune, Strassoldo in drugi).

1. Enotnost nasprotij: premiki navznoter in navzven

Eno izmed skupnih vprašanj, ki jih obravnavajo pisci prispevkov za knjigo, je, kot smo že omenili, razumevanje temeljne preobrazbe teritorialne družbene organizacije. Tega ne razumemo kot enosmerni proces globalizacije (integracije, homogenizacije ali univerzalizacije) niti ne enostavno kot neko obliko razmerja med raznimi ravnmi z ničelnim izidom v tem smislu, da kolikor več moči si pridobi večja teritorialna enota, več jo manjša enota izgubi.⁶ Čeprav uporabljajo avtorji različno terminologijo, se vsi uspešno izogibajo takšni enostranski interpretaciji.

Mlinar⁷ interpretira problem v kontekstu svoje paradigme prostorsko-družbene razvoja. Gre za enotnost nasprotnih teženj spreminjanja v smeri globalizacije (societalizacije, podružbljanja) in individualizacije (k večji avtonomiji in različnosti) skupin in posameznikov v nastajajoči svetovni družbi. Nezdržljivost teh dveh procesov – v smislu, da korak naprej v eni smeri privede do koraka nazaj v drugi se s časom vse bolj zmanjšuje, amplitude napredovanja v cik-cak nihanju postajajo vedno manjše, dokler ne dosežeta točke kakovostne preobrazbe iz nezdržljivosti v vzajemnost. Razmerje med individualizacijo in globalizacijo se tako spremeni iz takšnega, ki ga lahko razumemo kot »igro z ničelno vsoto« (zero-sum game), v razmerje s »pozitivno vsoto« (positive sum). Večja (globalna) medsebojna povezanost zvišuje možnosti za večjo individualizacijo in nasprotno. Ob takšni preobrazbi lahko vidimo neko dolgoročno perspektivo za (re)konstruirane teritorialne kot tudi deterritorializirane identitete. Zaradi procesa individualizacije se množijo in popestrujejo številni teritorialni in neteritorialni dejavniki ter si pridobivajo vse bolj neposreden dostop do – in možnost avtentičnega uveljavljanja svoje identitete znotraj – globalne (svetovne) družbe.

Strassoldo trdi, da »postmoderni človek ravno zato, ker je tako globoko vpet v globalne informacijske tokove, lahko občuti potrebo po oživitvi majhnih enklav

⁶ Dahl in Tufte (1973) pa po drugi strani navajata, kako manjše teritorialne enote vedno bolj z različnimi akcijami prepuščajo svojo avtonomijo večjim enotam.

⁷ Tu se omejujem le na splošni teoretični okvir; več o tem gl. v: Družboslovne razprave, št. 10.

domačnosti, intimnosti, varnosti, razumljivosti, organsko čutne interakcije, v kateri se sam izraža . . . Zaradi možnosti, da bi bili zaradi modernih komunikacijskih tehnologij izpostavljeni neskončni vrsti krajev, oseb, stvari, idej, je še bolj nujno imeti kot nadomestilo center, v katerem bi kultivirali sami sebe. Lahek dostop do vsega sveta z le malo časa in denarja daje nov pomen potrebi po nekakšnem subjektivnem centru – domu, skupnosti, soseski – iz katere človek lahko odide in se spet vrne vanjo ter si odpočije.«

Na podlagi te interpretacije razvejanosti in protislovne polarizacije se Strassoldo loti problema, kako razumeti, da še vedno potekajo nekatere temeljne spremembe v vrednotenju lokalizma in ukoreninjenosti. Medtem ko se zdi, da se je zgodovina odvijala premočrtno in enosmerno v smeri kozmopolitizma, univerzalizma in mobilnosti, so pojavne oblike lokalizma in ukoreninjenosti vseskozi šтели za znak zaostalosti ali celo reakcionarnosti. Toda bolj ko so se pojavljale izravnava-voče sile, bolj je postajalo jasno, da to niso zgolj pojavi iz preteklosti ter da jih je treba ponovno ovrednotiti.

Di Muccio in Rosenau se osredotočata na nekako bolj specifično vprašanje o »preusmeritvah v lojalnosti«. Interpretirata jih kot *večsmerne pojave*, še zlasti kot »preusmeritve navznoter«, kadar se lojalnosti obrnejo k podnacionalnim skupinam in institucijam, in kot »preusmeritve navzven«, kadar se lojalnost preusmeri k nadnacionalnim ali transnacionalnim entitetam. O temi razpravljata ob širših integracijskih in dezintegracijskih spremembah v svetovni politiki ter razmišljata o nape-tosti med *soodvisnostjo in suverenostjo* države. Omejitve v identifikacijski teoriji in neofunkcionalistični teoriji lojalnostnih preobratov bi bilo treba premagovati s »teorijo o turbulenci« (Rosenau, 1990), ki ponuja možnost za večsmerno preusmeritev. Ta teorija trdi, »da so primeri nadnacionalizma in razvrščanja v podskupine (»subgrupizma«) *posledica iste globalne dinamike*, ki je privedla do razcepljenja sistema in globoke krize oblasti«. Avtorja poskušata razložiti preusmeritev razumevanja legitimnosti z vidika križanja *medsebojne odvisnosti* in vse večjih *sposobnosti posameznikov*. Po njunem mnenju »teorija o turbulenci vidi *sočasnost* integracije in dezintegracije, fragmentacije in agregacije, centralizacije in decentralizacije ne kot paradoks, temveč kot pričakovane procese.«⁸

Larochelle se loti najprej sporne smeri evolucije sveta kot integracije oziroma nenehne diferenciacije njenih sestavin. Trdi, da je umiritev te razprave pripisati ne toliko zmagi ene šole nad drugo kot »njihovi skupni nezmožnosti, da bi *hkrati* upoštevale *protislovne težnje*, ki obstajajo druga ob drugi v sinhronem sožitju . . .«. V svet usmerjena univerzalizacija po njegovem mnenju torej ne odpravlja konflikta, ampak ga celo razpihuje, še zlasti v smislu odpora proti grožnji poenotenja na podlagi teritorialne pripadnosti. In tako se »različnost razkriva kot moment enotnosti«. Pri tem se sklicuje tudi na Debraya (1986): »Konec univerzalnega izbruhne v univerzalno eksplozijo partikularizma.« Pisec torej dokazuje, da ideja o postmodernosti lahko predstavlja »proces krepitve in ponovne uveljavitve vrednosti *manjšinskih kultur*, ki so jih sodobni imperialisti sicer poskušali zavreči v prid cilja o globalni homogenosti«.

Zgodovinska razsežnost, ki jo uvaja Strassoldo, dopolnjuje to razpravo z razširitvijo razumevanja globalnosti. Spomni nas, da prav tako kot so se primitivne družbe istovetile s Človeštvom in Svetom, lahko kasneje najdemo analogno težnjo

⁸ Iz zgornjega vidimo, da upoštevatva – na strani, ki jo sam označujem kot individualizacijo – tako avtonomijo (suverenost) skupin kot (»veščine«) posameznikov. Kjer govorita o *napestih* med soodvisnostjo in suverenostjo, uporabljam koncept protislovja oziroma enotnost nasprotij med globalizacijo (integracijo) in individualizacijo (avtonomijo).

pri Evropi in Zahodu, da bi absolutizirala eno izmed posebnosti ter ji pripisala položaj globalnosti (univerzalnosti).⁹ To hkrati pomeni tudi spremembo v pojmovanju *globalnosti od ekskluzivistične homogenosti proti inkluzivnosti*, ki zajema prav vso različnost svetovne družbe. Vendar pa to še zmeraj sproža številna vprašanja, kot na primer ali »je človek lahko civiliziran na več kot en način«, ali so potrebne skupne temeljne vrednote, vprašanje strpnosti do različnosti ipd.

2. Teritorialna podlaga identitete

Glavni merili, ki opredeljujeta vsako *identiteto*, sta diferenciacija in kontinuiteta. Temeljiteje sta bili ti dve merili proučevani z vidika identitete posameznika; tako je na primer Baumeister (1986) opozoril, da »kar koli že razlikuje enega od drugih ter dela nekoga istega skozi čas, ustvarja identiteto«. Kot pa smo že omenili, namenjamo v tej knjigi večjo pozornost *teritorialni* podlagi kolektivnim – kulturni, etnični (nacionalni), politični in drugim – identitetam na lokalni, regionalni in državni ravni.

Teritorialna identiteta je brez pomena, če je ne soočimo in povežemo z različnostmi sedanosti in prihodnosti (Bassand, 1990). Ne obstaja sama po sebi, v izolaciji, marveč le v različnosti oziroma nasprotju do drugih teritorialnih identitet. »Enako kot posamezniki tudi mesta spoznajo, kaj so in kaj jih razlikuje od drugih, iz poenotnega opazovanja drugih« (Suttles, 1984). Konfrontacija in ne le gol obstoj v prostoru je tisto, kar prispeva k vzpostavljanju posamezne identitete. Ali z drugimi besedami: »Teritorializacijo kolektivov spremlja sinhrono vzpostavljanje odnosov z drugimi« (Sack, 1986). Larochelle pa nadaljuje: »Kajti tisto, kar združuje, vsebuje tudi tisto, kar izključuje.« Obstoj ovire hkrati »izraža *soodvisnost identitete in drugačnosti*«.

Boljša dostopnost na podlagi nove informacijske, komunikacijske in transportne tehnologije pospeši takšne konfrontacije na vseh ravneh teritorialne družbene organiziranosti.

Strassoldo v svojem poglavju predstavi značilno podlago za oblikovanje regionalne identitete v italijanskih razmerah. Primer »Lega Lombarda«, kjer so se čustva regionalne identitete sprevrgla v politično gibanje, bi vsaj delno lahko razložili: najprej kot vedno večjo sovražnost proti južnjakom, katerih posebnosti so postajale vse očitnejše in so se zato domačini počutili bolj neposredno ogrožene, in drugič kot konfrontacijo in nasprotovanje zatiralni centralni državi (parazitska birokracija, bizantinska praksa »rimskih strank« itd.). Oba razloga sta enako pomembna tudi za razlago sedanje vojne v Jugoslaviji.

Konec konfrontacije med Vzhodom in Zahodom v Evropi je privedel do »notranje razvrstitve italijanskih množic v dve glavni stranki«. In tako je po mnenju Strassolda »lahko prišlo do drugih temeljnih razhajanj«.

Bolj splošno bi to lahko obrazložili tudi z »dekompozicijskim vprašanjem« Petra Blaua (1977): »Koliko se diferenciacija družbe dogaja med substrukturami in koliko znotraj njih?« Po njegovi terminologiji bi omenjeni trend lahko označili kot »prodor difrenciacije v substrukture«, kar pomeni, da merilo diferenciacije med (širšimi) teritorialnimi enotami vse manj opredeljuje njihovo različno identiteto.

⁹ Ena od posebnosti, ki se pogosto uporablja za predstavitev globalnosti sodobnega sveta, je označena kot »amerikanizacija« v primerjavi z »modernizacijo« kot splošnim razvojnim procesom; vendar pa je tudi modernizacija deležna kritik, češ da nakazuje na »westernizacijo«.

Williams pokaže, kako »so bile v tem stoletju resno načete teritorialne podlage keltske kulture«. V primeru Walesa opaža, da najdemo danes namesto poprej jasnih jezikovnih ločevanj *mnoga stopnjevanja* valižanskosti. Prehod lahko torej razumemo kot premik od »valižansko« govoreče skupnosti k »valižansko govorečim posameznikom v skupnosti«, in to celo v mnogih delih osrčja dežele. Teoretično so značilna opažanja, da »so posamezniki zdaj bolj avtonomni in skušajo doseči jezikovno strnjenost (kontigviteto), ne da bi nujno pričakovali, da do te interakcije res pride v smislu *geografske neprekinjenosti*«. Vprašanje bi lahko (na novo) interpretirali kot enega v vrsti značilnih primerov »izločitve« (»disembedding«) (Giddens, 1991), ki spremlja oziroma celo označuje proces individualizacije.

Kot pravi Williams, je »ozemlje postalo novo torišče, na katerem prihaja do usklajevanja med lokalnimi in univerzalnimi, domačimi in tujimi interesnimi skupinami«. Opozarja, da *teritorij* »ni le kontekstualen, ni zgolj prizorišče nastopanja družbenoekonomskih dejavnikov, pač pa je že sam pomemben vir moči tako v *simbolnem kot v materialnem smislu*. Lastnina in nadzorstvo nad teritorijem sta po njegovem mnenju pogosto življenjskega pomena za preživetje specifičnih kulturnih skupin«. Pokaže, kako »se teritorialno zakoreninjene skupinske identitete soočajo z zunanjimi pritiski, ki so namenjeni, razvrednotenju kraja na mnogih ravneh prostorske hierarhije«. Nadalje svari pred možnostjo, da bi v naših analizah preveč na lahko opustili vlogo kraja in teritorija, namesto da bi poskusili preoblikovati njun vpliv.

Williams se osredotoča predvsem na analizo etnoteritorialne identitete v vedno bolj odprtem in prilagodljivem okolju. Zastavi si vprašanje: »Če je *teritorialna podlaga* manjših evropskih jezikovnih skupnosti *izpostavljena eroziji*, ali to nujno najavlja njihovo smrt?«¹⁰ To pa je del širšega vprašanja o razmerju med teritorijem, jezikom in družbenimi razmerami, ki jih poizkuša pojasniti s stališča prehoda od »v kraj osredotočene geografije« v »geografijo transakcijskega pretoka«.

Ta vprašanja nadalje obdela Larochelle. Loteva se spreminjajočega se pomena teritorialne razsežnosti, kot jo obravnavajo na področju mednarodnih odnosov in še zlasti v zvezi s konceptom soodvisnosti. Najprej dokaj trdno argumentira, da je »prostorska bližina *causa prima*, od koder so se v zgodovini lahko vzpostavljale večstranske vezi v vmesnih prostorih, ki ločujejo človeške skupnosti«. Zgodovinska prilastitev lokalitete s strani neke skupine ustvarja ugodne razmere za družbeno pripadnost, ki zaradi geografske meje pridobi prvi znak svoje upravičenosti (Duchacek, 1986).

Larochelle upravičeno opozarja, da svetovnim bratovščinam (komunizem, islamizem, krščanstvo) »ni uspelo razvrednotiti navezanosti ljudi na njihov košček zemlje, sicer vse bolj in bolj razkosan, a simbolično nič manj učinkovit«. Po njegovem mnenju so se celo nekateri poskusi zagovarjanja svetovne družbe v zadnjem času »izkazali brez možnosti, da bi premagali teritorialne okvire in identifikacijske postopke na tej podlagi«. Ugotavlja torej, da podoba »globalne vasi velja le dotlej, dokler globalno ne izbriše vasi«.

Vprašanje, ki pri tem morda ostaja odprto, pa je, da tudi »vasi« ne moremo jemati kot konstanto, kar pomeni, da je treba poudariti tudi njeno preobrazbo v kontekstu postmodernizma in globalne civilizacije. Celo »svetovna civilna druž-

¹⁰ Poleg tega je to tudi v zvezi z vprašanjem (in ne le za manjše jezikovne skupnosti), koliko je končni izid odvisen od defenzivne angažiranosti ogrožene skupnosti. Ogan (1988) je že opozoril, da čim bolj »soodvisen postane svet, tem več kultur se stopi druga v drugo. Neznana pa je točka, v kateri se odpor do tujih kultur zmanjša, tako da tuje vrednote prevladajo nad domačimi. Večših od tega odpora niti ne pride. V dolgoročni perspektivi pa ni nobenega jamstva za preživetje določene identitete, čeprav vztraja pri odporu.

ba«, zastavljena kot mozaik in ne kot (ena sama) enota, ne more temeljiti na lokalnih kulturah kot homogenih in *skrajnih* fragmentih.

Ne moremo pričakovati, da bi trend k večji avtonomiji podsistemov prinesel neko vrsto *déjà vu*, t.j. vrnitev k vlogi podnacionalnih enot, kakršne so obstajale nekdanj. Kljub temu da se mnogi avtorji, kot na primer John Bennett (ki ga navaja Alger v svojem prispevku), osredotočajo na »zduževanje skupnosti v večje in večje sisteme«, tega ne bi smeli razumeti kot zduževanje v smislu »biljardnih krogel«. Z drugimi besedami, gre vedno manj za zduževanje nediferenciranih celot, vse bolj pa za zduževanje njihovih različnih sestavnih delov, ki privzemajo naravo avtonomnih dejavnikov v razširjenem globalnem kontekstu. Avtorji, ki zgolj opozarjajo, da lokalnih skupnosti ne bi smeli obravnavati kot plemenske otoke, si zatiskajo oči pred dejstvi, če ne upoštevajo tudi notranjega preoblikovanja teh enot. Lahko bi sprejeli, kar je napisal že Agnew (1987): namreč da je prostor »vedno bolj razdeljen v enklave, v katerih posamezne družbene skupine preživljajo dele svojega vsakdanjega življenja v izolaciji«. Vendar pa to ni absolutna izolacija, temveč neke vrste izločitev skupine iz njenega lokalnega okolja, kar hkrati pomeni tudi vključitev v širše ali celo globalne mreže. To je značilnost, ki jo – kot bomo videli – Teune in Strassoldo štejeta za eno izmed konstitutivnih razsežnosti »*novega lokalizma*«.

3. Večravenško prežemanje: majhne skupnosti in globalni problemi

Naslednje skupno zanimanje avtorjev se kaže v vprašanjih, ki zadevajo večravenško analizo in razmerja med posameznimi ravni. Globalizacija postavlja ipso facto ta vprašanja v ospredje. Toda namesto težnje, prisotne v »teoriji o svetovnem sistemu«, da bi bilo treba eno raven analize (nacionalno, državno) *zamenjati* z drugo (svetovno-ekonomsko), se zdi, da je v sedanji realnosti bolj upravičeno usmeriti pozornost na *proces spreminjanja* opredeljujoče in pojasnjevalne vloge pravih ravnih teritorialne organiziranosti v času.

Največ pozornosti posveča spremembam v razmerjih med ravni v svojem prispevku Chadwick Alger. Alger ne sledi glavni struji družboslovja, ki je bilo vedno zelo počasno pri priznavanju povezav med »*lokalnimi kraji in svetovnim sistemom*«, temveč kritično pokaže na težnjo raziskav, da se osredotočajo na »družbe«, ki pa so v glavnem pomenile isto kot države. To je nadalje pomenilo, da so svetovni odnosi omejeni na odnose med državami/družbami, odnosi med »*lokalnimi kraji*« pa so iz tega izključeni. Trdi, da tudi zanimanje za vpliv svetovnih povezav na lokalne kraje v zadnjem času še zmeraj označuje enosmerna perspektiva: vpliv globalne na lokalno raven.

Vendar pa Alger poskuša popraviti takšno gledanje, s tem da se osredotoči na lokalno angažiranost pri globalnih vprašanjih, na »*človeka oziroma majhne skupnosti ljudi*« kot »*temeljne dejavnike*«. Ne zanika, da so globalni vdori močnejši kot vsaka možnost za lokalni odziv ali odpor. Vendar pa obenem pokaže tudi na negativne implikacije pristranskega vtisa, da je vpliv enosmeren. Ta percepcija je povezana s težnjo, da bi *ignorirali ali podcenjevali* potencialne možnosti aktivnega lokalnega odziva na globalne vdore.

Alger ponudi celo vrsto primerov *lokalne angažiranosti* glede *globalnih vprašanj*. Tako na primer ugotavlja, da »se zdaj dogajajo dramatične spremembe v pripravljenosti lokalnih ljudi, da bi se vključili v reševanje zunanjepolitičnih vprašanj«. Državljeni so razvili različne strategije, da bi bili kos globalnim vdorom. Prizadevajo si uveljaviti univerzalne človekove pravice tako v svojih lokalnih

skupnostih kot tudi v oddaljenih krajih. Alger nadalje ugotavlja »porast v prizadevanjih, da bi dali mednarodna vprašanja na dnevni red mestnih organov oblasti ter da bi postavili zunanje-politična vprašanja pred volivce na lokalnih referendumih«. Tako pridemo do značilnega *mešanja različnih ravni* (prežemanja), kakršno vidimo lahko v »mestni zunanji politiki«, ko se lokalne oblasti ukvarjajo z (med)nacionalnimi vprašanji.

Alger v svojem pregledu novih oblik lokalnega aktivizma pokaže, kako so »lokalni ljudje«, namesto da bi se zgolj obračali na uradnike z višjih ravni glede sprememb v odnosih z drugimi deželami, »vzpostavili svoje lastne odnose z ljudmi v mestih v tujini. S takšnim delovanjem se spopadajo s tradicionalnimi normami, ki zadevajo udeležbo lokalnih ljudi pri svetovnih zadevah, tako da lokalna skupnost postane arena zunanje-politične aktivnosti, ali pa tudi z neposrednim angažiranjem v tujini.«¹¹

Namesto prakse, ki smo jo v Jugoslaviji poznali na primer kot lokalno avtonomijo glede lokalnih vprašanj oziroma avtonomijo z marginalizacijo, smo zdaj priče težnji po lokalni vpletenosti v globalna vprašanja. To pa je le pojavna oblika splošnega trenda k *zblíževanju* obstoječih ravni teritorialne organiziranosti. Tako lahko sledimo trendu k *lokalno-globalni konvergenci* oziroma celo njenemu zlivanju. Glede na Algerjevo predstavitev političnih gibanj bi na to lahko gledali, npr. z vidika zelenih, tako da bi hkrati upoštevali svetovno gibanje zelenih in hkrati »človeka ali majhne skupnosti ljudi . . . (kot) temeljne dejavnike« (Friebert in Hettne, 1982).

Medtem ko je Alger v svojem pregledu pomembnih raziskav prikazal vse večji obseg mednivojskih povezav in soodvisnosti, sta Di Muccio in Rosenau kritično proučila poseben primer preozke konceptualizacije. Opozarjata na omejenost teorij o regionalni integraciji, ki zanemarjajo globalna dogajanja in problem notranjih sprememb. Hkrati trdita, da ima »teorija o turbulenci« »večnivojsko kvaliteto«, saj prikazuje medsebojna razmerja med dejavniki »mikro« in »makro ravni« v svetovni politiki in predpostavlja »trajen proces razdruževanja celotnih sistemov in agregacijo različnih podsistemov znotraj celih sistemov okrog določenih vprašanj ali pa med celimi sistemi«.

To je v skladu z Mlinarjevo predstavitvijo *erozije* toge, večnivojske teritorialne hierarhije, težnje, da se preskočijo vmesne ravni, ter splošnega trenda k lokalni (individualni) in globalni konvergenci. Takšna perspektiva zagotavlja kljub sedanji prevladi enosmernih (globalno-lokalnih) tokov vedno širši prostor za – če že ne ohranitev, potem pa – vsaj (re)konstrukcijo teritorialnih identitet.

Vprašanje razmerja med lojalnostjo različnim ravnem teritorialne družbene organiziranosti obravnava tudi Henry Teune. Kakšne so preusmeritve v lojalnostih, ki spreminjajo vse večjo družbeno in politično fragmentacijo? Ali lahko pojav prekrivajočih se političnih entitet, ki jih je zadnje čase vedno več, pritegne individualne lojalnosti brez zmanjševanja prejšnjih ali ustvarjanja deljenih lojalnosti?

Teune trdi, da »imajo posamezniki lahko *po več lojalnosti* in da se te kar naprej preoblikujejo«. So prožne in ne nujno hierarhično urejene. Ugotovil je, da zahteve po lojalnosti niso nujno izključujoče. Že omejena privrženost je lahko zadostna podlaga, na kateri začnemo graditi sestavine za politične enote, sposobne za življenje.

¹¹ Friedmann in Wolff (1982, 320) sta že opozorila, da imajo mnogi lokalni problemi lahko le globalne rešitve; to pa tudi pomeni, da imajo lokalne akcije lahko globalne posledice. To bi nam moralo omogočiti – še zlasti z vidika »svetovnega mesta« – da hevristično odkrijemo glavne strukturalne vzroke za specifične probleme (prav tam, 330).

Poleg fragmentacije, ki jo je opazoval v najbogatejših deželah (novi lokalizem), Teune tudi opaza, da sedanje gospodarsko nazadovanje (Vzhodna Evropa, Afrika) vodi k umiku in zapiranju temeljnih celic, kot so družina, narod in vera. »Z nazadovanjem se na vdore od zunaj odziva kot na ogrožanje. Posledica je lahko razpad večjih političnih skupnosti, ki so svojo legitimnost utemeljile na rasti.« Če pa naj bi svet doživel dolgoročno rast v naslednje stoletje, se lojalnost ljudi lahko razširi na nove entitete *brez izgube* starejših.

4. *Političnoekonomska integracija in družbena identifikacija*

Medtem ko nekateri avtorji v svojih prispevkih (Di Muccio in Rosenau, Strassoldo, Mlinar) opozarjajo, kot smo videli, da je *ista dinamika* podlaga za nasprotno procese, pa Poche trdi, da »se teritorialna identiteta razvija po svoji lastni logiki in ne po poteh, po katerih se uveljavlja proces globalizacije«. Arhetipske modele globalizacije »v splošnem prevzemajo s področij, ki zadevajo tehnologijo, komunikacije in svetovne trge, kar pomeni poenotenje kulturnih pojavov in premoč modelov identifikacije, ki *niso* nujno teritorialni«. Toda po Pochevem mnenju problem, s katerim se soočamo pri obravnavanju pojava globalizacije, ni izginjanje identifikacijskih znakov in vsebin. Materialni/funkcionalni proces globalizacije in interpretativni procesi, s katerimi si ga lastijo posamezniki in skupine, »so drugačnega reda...«. Zavrača »novo znanstveno« mišljenje, po katerem globalizacija ustreza razkroju družbenega nadzora (ali identifikacije) pri upravljanju organizacije. Zato nas poskuša, kot trdi, osvoboditi monopola nekam »*mehanskega pojmovanja* globalnosti« in »tisočletnega« strahu pred koncem teritorialnih identitet. Ne vidi razloga, zakaj naj bi »teritorij političnoekonomske integracije in teritorij družbene identifikacije sovpadala... Saj nista *istega reda*.«

Nihanja z vidika teritorialne identifikacije so v svojem toku precej počasnejša in zadovoljujejo povsem druge antropološke zakone kot nihanja v prostorski organiziranosti političnega nadzora. Pochejevo trditev bi lahko podprli tudi »eksperimenti« v Vzhodni Evropi, ki kažejo, da celih 45 oziroma 70 let nove politične organizacije ni bilo dovolj, da bi privedli do spremembe nekaterih teritorialnih identifikacij in pričakovanih sprememb lojalnosti (o kakem novem »sovjetskem človeku«, na primer, ni niti sledu).

Poche je torej izzval nekatere druge avtorje, ki poudarjajo, da predstavlja globalizacija in individuacija (avtonomija, suverenost, identiteta...) dve strani *iste temeljne* in protislovne *dinamike* razvojnih sprememb.

Ne glede na zgoraj opisano pa lahko ugotovimo, da obstajajo celo pri razmišljanju na podlagi ekonomske racionalnosti razlike med zagovorniki svetovne (segmentalne) homogenizacije na podlagi ekonomij obsega (Levitt, 1983) in drugimi, ki nadaljujejo z dokazovanjem potrebe po večji občutljivosti do lokalnih razlik v smislu »ko si v Rimu, se vedi tako, kot se vedejo Rimljani« (Rosow, 1988).

Larochelle enako kot Poche trdi, da prebujanje različnih oblik politične identifikacije nikakor ni podrejeno *odločilnemu* vplivu »*ekonomske spremenljivke*.«

Zdi se, da sedanje spremembe na Balkanu, v Sovjetski zvezi in še kje podpirajo njegovo interpretacijo. Vzpostavitev politične samostojnosti se zdi – vsaj začasno – pomembnejša kot vsako ekonomsko merilo, tako kot so npr. ekonomija obsega, teritorialna delitev dela, propad turizma itd. (da ne govorimo o človeških življenjih). Uporaba cirilice v Srbiji (čeprav v zadnjih desetletjih ne zelo dosledna) je postala v zadnjem času kljub tehničnim sitnostim in stroškom zaradi odmika od

zahodne standardizacije spet dosti pomembnejši simbol pripadnosti srbski identiteti.

Manj pa je jasno, kako to razmerje med politično identifikacijo in ekonomskimi determinantami niha glede na različne časovne okvire in druge kontekstualne razsežnosti. Opisna ponazoritev očitno ni dovolj. Lahko bi naštevali primere, ko se je izkazalo, da je bila *ekonomska moč* nacionalne ali kulturne manjšine odločilna za njeno politično identifikacijo in njeno preživetje kot teritorialne identitete. V tem smislu se nam zdijo značilne razlike med ekonomsko močno nemško govorečo manjšino na Južnem Tirolskem in ekonomsko slabotno in izginjajočo slovensko manjšino na avstrijskem Koroškem.¹²

5. Dane in (re)konstruirane identitete

Medtem ko sta bili *ogrožanje in propadanje* teritorialnih identitet deležni velike pozornosti, pa je (re)konstrukcija in *spremenjena narava* teh identitet vzbujala veliko manj pozornosti. Medtem ko sociologija razlikuje med pripisanim in doseženim položajem (identiteto) posameznikov, je bila ta razlika pri teritorialno zasnovanih kolektivnih identitetah v glavnem zanemarjena. Nasplošno se ima teritorialna identiteta za zgodovinsko in kontekstualno dano in torej stabilno ter pasivno. Toda vedno večja konkurenca na nastajajočem svetovnem trgu (družbi) in »časovno-prostorska zgotitev« sta povzročili velik pritisk na potrebo po *identifikaciji in prevrednotenju* lastnih primerjalnih prednosti neke enote ter temu ustreznem oblikovanju podobe kot tudi družbenoekonomske in kulturne podlage nove identitete. Tako lahko razjasnimo pomemben del uganke, namreč: kaj se bo zgodilo z obstoječimi teritorialnimi identitetami? Medtem ko je bila v preteklosti konkretna teritorialna identiteta v glavnem vnaprej opredeljena, jo zdaj zmeraj bolj oblikujejo posebni individualni in kolektivni akterji.¹³

Vsak kraj je – tako na kolektivni kot tudi individualni ravni analize – postavljen pred vedno več različnih izbir, ki postajajo odločilne in določajo, koliko se bodo njegove značilnosti ohranile in uveljavile oziroma izginevale. To pa tudi pomeni, da *ne moremo pričakovati poenotenega odgovora* na vprašanja, kaj se bo zgodilo z obstoječimi teritorialnimi identitetami. Odvisno od akterjev dobimo torej zelo različne rezultate glede ohranjanja npr. etničnih identitet (sprememb v jeziku, izginevanje oziroma smrt jezika). Posamezniki lahko – na podlagi vse boljše dostopnosti kot rezultata komunikacijske revolucije, kot navaja Strassoldo – »svobodno gradijo odnose in skupnosti kjer koli v prostoru in pri tem pahnejo v nered staro hierarhično ureditev lokalnih skupnosti«. Pripadajo lahko vse večjemu številu družbenih krogov in »lahko svobodno (z vsemi potrebnimi kvalifikacijami) izbirajo med različnimi informacijskimi viri ter strukturirajo svoje lastno informacijsko okolje«.

Z ekonomskega stališča je Harvey (1989) opozoril na vse večjo občutljivost za

¹² Jasno pa je seveda, da ekonomski položaj ni edini pomembni dejavnik. Gre tudi za dejstvo, da imamo v prvem primeru manjšino, ki se zaveda, da govori enega glavnih evropskih jezikov, v drugem primeru pa ima manjšina za seboj narod, ki je eden najmanjših v Evropi.

¹³ Ni naš namen, da bi na tem mestu razlagali vse pomembne koncepte in teoretične interpretacije v zvezi s temi spremembami. Predvsem mislimo na Simmelovo (1964), Hirschmannovo (1970) in Allardtovo delo (1979). Tako je Allardt predstavil vedno manjši pomen teritorialne pripadnosti in porekla ter vse večji pomen individualne izbire in subjektivne samoidentifikacije kot podlage za etnično identiteto (npr.: ko ljudje vedno bolj obvladajo tuje jezike, postaja jezik, ki ga dejansko uporabljajo, vprašanje izbire).

razlike v prostoru in s tem tudi na vse mobilnejši kapital kot tudi na odziv posameznih krajev, ki se kaže v njihovem prizadevanju, da bi privabili kapital. Pri tem lahko dodamo: če že ne gre za izhodišče lokalne pobude in želje, pa gre zelo verjetno vsaj za odziv na zunanje ogrožanje obstoječega položaja posameznika, podjetja ali skupnosti in na takšni podlagi za uvedbo določenih spreminjevalnih programov.

Baumeister (1986) je že razpravljal o tem, kako »so ljudje postopno nehali čutiti, da njihove identitete in življenjske poti bistveno in nepreklicno opredeljuje njihov družinski izvor«. Isto bi lahko rekli o vlogi »stalnega bivališča« oziroma rojstnega kraja. Ko kraja bivanja ne jemljemo več kot *samoumevnost*, postane ena izmed alternativnih izbir vse bolj cenjena v primerjavi z drugimi možnimi kraji in torej okrepi *nagnjenje k aktivnosti*, da bi bodisi spremenili dane okoliščine bodisi zapustili staro lokacijo. Vse širša izbira dostopnih krajev *zmanjšuje odvisnost* od dane lokalitete in s tem prispeva k individualizaciji podskupin in posameznikov, kar še bolj poveča različnost v obnašanju teh avtonomnejših akterjev. Ta proces vodi stran od tradicionalne homogenosti in torej tudi stran od – vsaj enega tipa – teritorialne identitete.

Na podlagi izkušenj iz Walesa je Williams pokazal, da lahko pride do *erozije etnoregionalne identitete*, medtem ko hkrati potekata tudi intenziviranje in organizacija *regionalnega gibanja*. Vendar pa je tu pomembno razlikovati med tradicionalnimi, danimi teritorialnimi identitetami in »novim lokalizmom« ali regionalizmom. To razlikovanje sta obrazložila Strassoldo in Teune v svoji opredelitvi starega in novega lokalizma.

Medtem ko govori Strassoldo o starem lokalizmu kot »prvobitnem in nerazmišljujočem«, je novi posledica svobodne volje, zavestne izbire; prvi je »nujen in naraven«, drugi prostovoljen in nameren (racionalen). Stari lokalizem je težil k minimaliziranju stikov z zunanostjo, ohranjanju močne, zaprte meje, medtem ko se novi lokalizem v celoti zaveda drugega sveta in je povsem odprt za skupno delovanje z njim.

Stari lokalizem je temeljil na načelu izolacije, novi lokalizem pa napreduje na podlagi (intenziviranja) povezovanja v širšem prostoru. Prvi je bil a priori ekskluzivističen, medtem ko je novi (ne nasploh inkluziven, ampak prej) selektiven pri vzpostavljanju nadlokalnih povezav.

Vendarle pa ostaja vprašanje: ali je to *splah še lokalizem*? Z vse večjo odprtostjo proti drugemu svetu smo prišli do točke preobrazbe lokalne identitete. »Lokalno« se – vsaj v delih – prekriva z »globalnim«. Isti pojavi predpostavljajo tako »lokalno« kot »globalno« naravo. Torej bi lokalizem lahko postal nerazločljiv od globalizma. Kot smo že pokazali, se lokalna in globalna raven družbe zblížujeta. Toda glede na paradigmo o družbenoprostorskem razvoju (Mlinar) je treba razširiti tudi to interpretacijo. Preobrazbe na lokalni (tako kot na regionalni ali nacionalni) ravni ne moremo razumeti zgolj v razmerju do globalizacije. Upoštevati je treba tudi vedno večjo diverzifikacijo in avtonomijo akterjev (njihovo individualizacijo), ki oblikujejo »novi lokalizem«. Tako torej uveljavljanje individualnosti tudi konvergira z vse bolj *raznovrstnim* izražanjem lokalnosti.

Takšno spremembo lahko vidimo v Teunejevem prispevku, ki opisuje, kako nastaja »novi lokalizem« v mnogih predelih bogatih dežel. Ta proces obsega nove oblike urbanega združevanja za kolektivno aktivnost, s tem pa prinaša tudi večjo politično fragmentacijo. Teune navaja primere: 60% bivališč v zasebni lasti v ZDA je organiziranih v stanovanjska združenja; industrijski parki sestavljajo politične entitete, ki ponujajo storitve na polvolonterski podlagi; računalniško podprto

tiskanje časopisov v lokalnih skupnostih opravljajo honorarni pomočniki ipd. Toda tudi Teune tako kot drugi avtorji opozarja na dve plati tega procesa. Novi lokalizem ločuje, pa vendar lahko še ostane povezan s pomočjo globalnih komunikacij po satelitih, ladjah in letalih. Nacionalna država ni več »vratar«, kar je bila nekoč.

Končamo lahko z ugotovitvijo, da je opisani element v splošni razvojni paradigmi individualizacije in globalizacije. V takšnih razmerah smo postali pozorni na preobrazbo iz lokalne (analogno – regionalne, nacionalne) enote »an sich« kot »nehoten pojav« (Peachey, 1984) v enoto »fuer sich«, t.j. namerno izbrano ali izoblikovano teritorialno enoto. Medtem ko prva ne pušča prostora za individualno voljo in individualne razlike, je druga izraz in rezultat obeh. Novi lokalizem oziroma regionalizem se kaže tipično kot gibanje in ne kot (toga) struktura.

Vsaka teritorialna enota ima v razmerju do podskupin in posameznikov hkrati dve vlogi: (a) omejuje uveljavljanje njihovih posebnosti (potreb, možnosti) in (b) sama predstavlja – družbeno in fizično – razširitev in izraz njihovih posebnih identitet. Tisto, kar morajo razjasniti družboslovne raziskave, pa je njun spremenjajoči se pomen in razmerje med obema v času. Z vedno večjim dostopom do alternativ v širšem prostoru se omejevalna vloga danega okolja zmanjšuje. To odpira možnosti za diverzifikacijo in individualizacijo v globaliziranem kontekstu, ne pa že eo ipso tudi njune dejanske uveljavitve.

LITERATURA:

- Angnew, John (1987), *Place and Politics*, London, Allen and Unwin
- Alger, Chadwick F. (1992), *Local Response to Global Intrusions*; prispevek v knjigi
- Allardt, Erik (1979), *Implication of the Ethnic Revival in Modern Industrialized Society*, in: *Commentationes Scientiarum Socialium*, 19, Helsinki, Societas
- Baumeister, Roy F. (1986), *Identity: Cultural Change and the Struggle for Self*, Oxford, Oxford University Press
- Bassand, Michel (1990), *Culture et Region d'Europe*, Conseil de l'Europe, Presses Polytechniques, Lausanne
- Blau, Peter (1977), *Inequality and Heterogeneity*, New York, Free Press
- Brown, Lester (1972), *World without borders*, New York, Vintage Books
- Boulding, Kenneth (1985), *The World as a Total System*, London, Sage Publications
- Dahl, Robert, Edward Tuft (1973), *Size and Democracy*, Stanford, Stanford University Press
- Debray, Régis (1986), *Les Empires contre l'Europe*, Paris, Gallimard
- Di Muccio, R.B.A. and James N. Rosenau (1992), *Interdependence and Sovereignty in World Politics*; prispevek v knjigi Duchacek, Ivo D. (1986), *The Territorial Dimension of Politics Within, Among and Across Nations*, Boulder and London, Westview Press
- Friberg, Mats and Bjorn Hettne (1982), *The Greening of the World: Towards a Non-Deterministic Model of Global Processes*, University of Gothenburg, Sweden (xerox)
- Friedmann, John and Goetz Wolff (1982), *World City Formation: An Agenda for Research and Action*, *International Journal for Urban and Regional Research*, Vol. 6, No. 3
- Giddens, Anthony (1990) *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press
- Harvey, David (1989), *The Condition of Postmodernity*, Oxford, Basil Blackwell
- Hirschman, Albert (1970), *Exit, Voice and Loyalty*, Harvard University Press
- Larochelle, Gilbert (1992), *Interdependence, Globalization and Fragmentation*; prispevek v knjigi
- Levitt, Throdore (1983), *The Marketing Imagination*, New York, The Free Press
- Mlinar, Zdravko (1992), *The Transformation of Territorial Social Organization*; prispevek v knjigi
- Moore, Wilbert (1966), *Global Sociology: the World as a Singular System*, *American Journal of Sociology* 71
- Ogan, Christine (1988), *Media Imperialism and the Videocassette Recorder: The Case of Turkey* *Journal of Communication*, Vol. 38, no. 2
- Ploman, W. Edward (1984), *Space, Earth and Communication*, Frances Pinter, London
- Poche, Bernard (1992), *Identification as a Social process: Territory as an Organizational or a Symbolic Area*; prispevek v knjigi
- Rosenau, James N. ed. (1990), *Turbulence in World Politics*, Princeton University Press

- Rosow, Jerome M. (ed.) (1988), *The Global Marketplace*, Oxford, Facts on File
Sack, R. D. (1986), *Human Territoriality*, Cambridge, Cambridge University Press
Simmel, George (1964), *Conflict, The Web of Group-Affiliations*, New York, Free Press
Smith, Anthony D. (1990), *Towards a Globe Culture? v: Global Culture*, edited by Mike Featherstone, London, Sage

Publication

- Strassoldo, Raimondo (1992), *Globalism and Localism: Theoretical Reflections and Some Evidence*; prispevek v knjigi
Suttles, Gerald (1984), *The Cumulative Texture of Local Urban Culture*, *American Journal of Sociology*, Vol. 90, No. 2
Teune, Henry (1992), *Multiple Group Loyalties and the Security of Political Communities*; prispevek v knjigi
Teune, Henry, Mlinar Zdravko (1978), *Developmental Logic of Social Systems*, London, Sage
Williams, Colin H. (1992), *Identity, Autonomy and the Ambiguity of Technological Development*; prispevek

v knjigi